

BOZOR IQTISODIYOTINING TASHKIL TOPISHI VA RIVOJLANTIRILISH SHAROITIDA KORXONALARNING AYLANMA KAPITALLARI VA BUNDA BANK KREDITINIG AHAMIYATI

Aslanova Dilnoza Fatilloeyvna

*Buxoro viloyati Buxoro shahar kasb-hunar maktabining
bank ishi fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada turli mulk shaklidagi korxonalar joriy mablag'larining aylanish jarayoni hamda aylanma kapital istiqbolini belgilash haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: bank, debitorlik qarzlari, aylanma mablag'lar

Ko'p ukladli iqtisodiyot sharoitida xo'jalik korxonalari moliyaviy mablag'larining manbalarini shakllantirish, unda bank kreditlarining o'rni, mexanizmi va samaradorligini bilish muhim ahamiyatga ega.

Aylanma mablag'lar o'zida ishlab chiqarish jarayonidagi mehnat predmetlari va moddiy boyliklarning puldagi ko'rinishini ifodalaydi. Boshqacha qilib aytganda, aylanma mablag'lar ishlab chiqarish aylanma fondlari va muomala fondlariga yo'naltirilgan pul mablag'laridir. Ular korxonalarining joriy faoliyati uzluksizligini ta'minlovchi muhim resurs hisoblanadi.

Moddiy xususiyatiga qarab, u o'z tarkibiga xom-ashyo, yoqilg'i, korxonada omboridagi tayyor mahsulotlar, pul mablag'lari va boshqalarni o'z ichiga oladi. Ishlab chiqarish aylanma fondlari ikki qismga bo'linadi. Birinchisiga hali ishlab chiqarish jarayonida qatnashmagan va omborda yotgan mahsulotlar kiradi. Bular yem-xashak, urug'lik va o'tkazish materiallari, ehtiyot qismlar, mineral o'g'itlar, zaharli kimyoviy unsurlar, yoqilg'i-moylash materiallari va shu kabilar. Ikkinchi qism aylanma mablag'lari ishlab chiqarish jarayonida qatnashadi. Tugallanmagan ishlab chiqarish o'simchilikda kelasi yil hosili uchun amalga oshirilgan xarajatlar hisobiga olinib, aylanma mablag'lar hisobiga kiritilsa chorvachilikda ushbu xarajatlar keyingi davrga ham o'tkaziladi (masalan: inkubatsiya xarajatlari).

Kelgusi davr xarajatlari yangi texnikani o'zlashtirish xarajatlari, yangi ishlab chiqarishni o'zlashtirish bo'yicha tayyorgarlik ishlari, yechimi tubdan yaxshilash xarajatlari bo'lib, u hozirda amalga oshirilib keyingi davrlarda tannarxga qo'shiladi. Pul mablag'lari va qimmatli qog'ozlar aylanma mablag'laring eng likvid shaklidir. Korxonaning pul mablag'lariga kassadagi, joriy hisob raqamidagi, valuta hisob raqamidagi pul mablag'lari kiradi.

Debitorlik qarzlari - korxonada aylanma mablag'larining muhim qismi hisoblanadi. Debitorlik qarzlari boshqarishning muhim vazifalaridan biri bo'lib, sotib oluvchining to'lovga qobillik riskini baholay bilishdir. Shunday qilib, ishlab chiqarish

aylanma fondlari ishlab chiqarish va uni aylantirish bilan bevosita bog'liq. Muomala fondlari tayyor mahsulotni realizatsiya qilish va shu asosda daromad olishdir. Aylanma mablag'larning tarkibi va tuzilmasi turli omillar ta'sirida vujudga keladi. Ular xo'jalikning ishlab chiqarish yo'nalishi, ixtisoslashuvi, sharoitlari, iqtisodiy rivojlanganlik darajasi, ishlab chiqarish hajmi, yetishtirgan mahsuloti va ko'rsatilgan xizmatlarini realizatsiya qilish jarayonlari hamda shu kabi faoliyat natijalariga bog'liq bo'ladi. Shuning uchun, aylanma mablag'lardan ratsional darajada foydalanish muammosiga ko'proq e'tibor qaratish lozim. Bu muammoni yechish bozor iqtisodiyotiga xos quyidagi tamoyillarga amal qilish bilan bog'liq:

- ishlab chiqarish talabi darajasidagi aylanma mablag'larning optimal hajmini ta'minlash. Agarda biz aylanma mablag'lardan naqd pul mablag'larini ayirsak, tovar-moddiy zahira ko'rinishdagi aylanma mablag'larni hosil qilamiz. Ushbu qismning ortishi pul mablag'larining chetlashishini bildiradi. Bu esa korxonada faoliyatida moliyaviy qiyinchiliklarga olib keladi. Tovar-moddiy boyliklar summasining kamayishi esa o'z navbatida pul mablag'larining kelib tushishini bildiradi;

- tovar-moddiy boyliklardan samarali va tejamkorlik bilan foydalanish;
- ishlab chiqarish zahiralari tashkil qilishdagi xarajatlarni minimallashtirish;
- ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini nazorat qilgan holda, aylanma mablag'larning ishlab chiqarish zahiralari minimal darajada ushlab turishni ta'minlash;
- aylanma mablag'larga bo'lgan talabni imkon darajasida o'zi moliyalashtirish.

Aylanma mablag'lari doiraviy aylanishning uchta bosqichini bosib o'tadi: sotib olish (ta'minot), ishlab chiqarish va realizatsiya qilish.

Mazkur hamma bosqichlarda aylanma mablag'lar shunday darajada joylashgan bo'lishi kerakki, ya'ni ular xo'jalik faoliyatining uzluksiz hamda muvofaqqiyatli kechishini ta'minlashi lozim. Xo'jalik ishlab chiqaruvchilari tomonidan pul mablag'lari zaruriy xom-ashyo, yonilg'i, ehtiyot qismlar, mineral o'g'itlar va boshqa moddiy resurslar uchun sarflanadi. Ishlab chiqarish asosiy fondlar va ishchi kuchi yordamida amalga oshiriladi. Buning natijasida yangi mahsulot yaratiladi. Yaratilgan mahsulot sotishga yo'naltiriladi.

Ilmiy asoslangan qoidalarga muvofiq xo'jalik korxonalarining o'z aylanma mablag'lari minimal darajada bo'ladi. Qarz mablag'lari asosan mavsumiy zahira va xarajatlarni tashkil qilishga yo'naltiriladi. Ular aylanma fondlar yetarlicha mavjud bo'lmaganligi sababli aylanma mablag'larning harakatini susayishi yoki to'xtab qolishi xavfning oldini oladi. Bunday sharoitda kredit kuchli iqtisodiy richag va xo'jalik kapitalini shakllantirishning muhim manbai hisoblanadi. Kredit korxonaning o'z resurslari bilan mahsulot ishlab chiqarish jarayonida doiraviy aylanishni amalga oshiradi.

Shuning uchun, bozor munosaballariga o'tish jarayonida qisqa muddatli kreditlashning usuli va shakllari ishlab chiqarish vositalarining doiraviy aylanishdagi xususiyatiari maksimal darajada hisobga olishnishi kerak: ishlab

chiqarish davrida aylanishning sekinlashuvi; ichki aylanishning hissasi kattaligi ma'lum pul mablag'lari sarflanishini talab qiladigan katta hajmdagi mavsumiy ishlab chiqarish zahiralari tashkil qilish muhimligi; xarajatlarning sekin-asta va notekis ravishda o'sib borishi, hamda ularning ishlab chiqarish sikli tugash vaqtida, ya'ni ishlab chiqargan mahsulot realizatsiya qilinib pul ko'rinishida qaytib kelishi; qishloq xo'jaligi mahsulotining tabiiy ofatlar va noqulay ob-havo sharoitlari ta'sirida kerakli darajada yig'ib olinmasligi va zarar keltirishi sug'urta fondlarini tashkil qilishni talab qiladi. Shunday qilib, aylanma mablag'laming doiraviy aylanishi kredit munosabatlaridan foydalanishning iqtisodiy asosini tashkil etadi. Bozor sharoitida qisqa muddatli kreditlashning muhimligi aylanma vositalarning doiraviy aylanishining har bir bosqichda hech bo'lmaganda minimal darajada tashkil qilinishi zaruriyatidan kelib chiqadi.

Xulosa:

Aylanma mablag'lar o'zida ishlab chiqarish jarayonidagi mehnat predmetlari va moddiy boyliklarning puldagi ko'rinishini ifodalaydi. Boshqacha qilib aytganda, aylanma mablag'lar bu ishlab chiqarish aylanma fondlari va muomala fondlariga yo'naltirilgan pul mablag'laridir.

Aylanma mablag'laming tarkibi va tuzilmasi xo'jalikning ishlab chiqarish yo'nalishi, ixtisoslashuvi, sharoitlari, iqtisodiy rivojlanganlik darajasi, ishlab chiqarish hajmi, yetishtirgan mahsuloti va ko'rsatilgan xizmatlarini realizatsiya qilish jarayonlari hamda shu kabi faoliyat natijalariga bog'liq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикасининг "Банклар ва банк фаолияти гўғрмспла" конуни. 1996 йил 25 апрел.
2. Абдуллаев Ё, Абдуллаева Ш. Банк иши. -Т.: 2003.
3. <http://www.bankofendland.co.Lik/market/money/index.htm>